

**«РАЗ, ДВА – ДЕРЕВА...»: ЛІЧИЛКИ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ**

І. М. ЛИНЧАК, кандидат філологічних наук, доцент,
ННЦ «Інститут біології та медицини»

Київського національного університету імені Тараса Шевченка
E-mail: lunchakinna@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2756-6739>

Анотація. У статті аналізується лінгводидактичний потенціал і методична доцільність використання лічилки як додаткового навчального тексту у процесі вивчення УМІ початківцями.

Лічилка – жанр дитячого ігрового фольклору, представлений віршованими текстами малої форми з чіткою римо-ритмічною структурою.

Вважаємо, що для включення у навчальну текстотеку УМІ (початковий рівень) підходять не всі різновиди цього жанру, а насамперед ті, що належать до «лічилок-числівок», або «власне лічилок» (за класифікацією Г. Виноградова). Цей тип лічилок характеризується наявністю кількісних чи / і порядкових числівників у своїй структурі.

Добір текстів і робота з ними в іншомовній аудиторії мають відповідати таким вимогам: 1) лічилки повинні бути простими, із прозорим і зрозумілим змістом; 2) лексика у них має бути загальноживаною, максимально відповідати комунікативним темам і граматичному матеріалу, що вивчаються упродовж першого року; 3) тексти повинні добиратися з метою опанування певних мовленнєвих навичок і вмінь; 4) дозованість матеріалу.

Доводимо, що досліджуваний жанр дитячої ігрової творчості передусім є засобом для опанування числівників першого десятка, а отже лічби загалом. Окрім того, виразне читання лічилки сприяє відпрацюванню фонетичної сторони мовлення – чіткої вимови окремих звуків, інтонації, наголошування складів, тренування ритму, швидкості мовлення. Актуалізація значень слів у межах комунікативних тем першого року вивчення УМІ, збагачення вокабуляру, опанування й швидке запам'ятовування типових лексико-граматичних мовленнєвих конструкцій з подальшим їх включенням в активний словник також можуть оптимізуватися шляхом залучення текстів цього жанру на заняття української мови для іноземців.

Поза тим, заведення з лічилками вводять елемент гри в навчальний процес, роблять урок більш емоційним та цікавим.

Ключові слова: лічилка; українська мова як іноземна; початковий етап; навчальний текст; лінгводидактика.

Актуальність дослідження. З огляду на те, що текст є основним елементом навчання іноземної мови, в українській лінгводидактиці досить активно досліджується проблема наповнення навчальної текстотеки з УМІ.

Так, більшість вітчизняних науковців розглядає структуру навчальної текстотеки у широкому значенні як «усю сукупність методично опрацьованих вербальних текстів, які використовують у навчанні й вивченні мови» [8, с. 211]. В одній із найновіших праць із цієї проблематики її авторка Г. Швець пише: «Це різножанрові й різностильові тексти, які є основою комплексних підручників, посібників з окремих аспектів вивчення мови, збірок для читання інокомунікантами (текстів художніх, наукових, публіцистичних, краєзнавчих), дистанційних курсів, навчальних інтернет-сайтів, аудіокурсів тощо» [8, с. 211].

У контексті вищезазначеного чимало наукових розвідок щодо створення ефективного вмісту підручників / навчальних

курсів з УМІ присвячено дослідженню лінгводидактичного потенціалу окремих фольклорних жанрів (казок, пісень, дум, легенд, прислів'їв та приказок, анекдотів, скоромовок тощо).

Попри той факт, що тексти лічилок час від часу залучаються до репертуару навчально-методичних матеріалів з УМІ їх авторами й укладачами (напр., у підручниках О. Белея «Розмовляєте українською?» (Вроцлав, 2006. С. 71), В. Лебович, І. Осипової «Доброго дня, Україно!» (Будапешт, 2006. С. 93), О. Палінської, О. Туркевич «КРОК-1» (Львів, 2010. С. 11) тощо, на сьогодні українська теорія навчання мови не має студій, в яких цей жанр був би об'єктом спеціальної уваги дослідника.

Зважаючи на недостатній рівень розробки згаданої проблеми, актуальність нашого дослідження видається обґрунтованою.

Мета пропонованої роботи – дослідження доцільності використання лічилок як допоміжних навчальних текстів на

початковому етапі опанування української мови як іноземної. Відповідно до мети передбачається вирішення таких завдань: 1) окреслити дефініцію поняття «лічилка» та проаналізувати типологію текстів цього жанру з позиції методики навчання української мови як іноземної; 2) визначити завдання залучення лічилок на початковому рівні вивчення української мови інокомунікантами; 3) описати прийоми та способи використання лічилок як лінгводидактичної одиниці на заняттях УМІ.

Об'єктом дослідження є лічилка (фольклорна і літературна) як допоміжний навчальний текст навчання української мови в іншомовній аудиторії (початковий рівень).

Результати. Насамперед треба зазначити, що лічилка – це жанр дитячого фольклору, який на сьогодні є досить вивченим. Збирання лічилок в Україні почалося ще у XIX ст. і проходило в контексті накопичення матеріалу про дитячу субкультуру та фольклорну традицію загалом. Вивчення цього жанру фольклористами розпочалося наприкінці XIX – на початку XX ст. і успішно триває донині (праці Г. Болтон (1888), О. Капиці (1928), Г. Виноградова (1930), Г. Довженок (1981, 1986), М. Чередникової (2002), Дж. Бішоп (2016) тощо).

Найавторитетнішим дослідником лічилок у східнослов'янському науковому середовищі досі залишається сибірський професор-фольклорист Г. Виноградов, який ще у 1930 році опублікував ґрунтовну працю про «ігрові прелюдії» дітей і дав таке визначення цьому явищу: «Лічилки – римовані тексти, які використовують діти, аби визначити ролі чи встановити чергу для початку гри» [1, с. 85]. Вчений на багатому фольклорному матеріалі (553 тексти з варіантами. – *Заує. І. Линчак*) розробив одну з найперших класифікацій цього жанру, взявши за основу словниковий склад лічилок, і виділив такі 3 види текстів: 1) «лічилки-числівки» (власне лічилки) – твори, в яких наявні кількісні або порядкові числівники; 2) «заумні лічилки» – тексти, які цілком або частково складені із переінакшених, «заумних» слів; 3) «лічилки-замінки» – тексти, які не містять ні лічби, ні «заумних» слів [1, с. 34].

Підтримуючи вищенаведене наукове бачення цього фольклорного жанру у нашій роботі, додамо, що лічилки можна класифікувати й за іншими параметрами. Так, вирізняють тексти фольклорні (традиційні й сучасні (новотвори)) та літературні (за походженням); короткі й довгі, діалогічні й монологічні (за формою); сюжетні й безсюжетні, логічні й абсурдні (за змістом) тощо.

Проаналізувавши численні наукові розвідки щодо лічилок [1; 3, с. 120–130; 2, с. 133–149; 4, с. 78–99; 7, с. 30–61], можна виділити такі основні ознаки жанру:

1) стислість і лаконічність форми (лічилки

зазвичай не містять сюжетної основи і являють собою перелік предметів або опис порядку лічби, адже в основі більшості лічилок лежить рахунок);

2) суворі римована структура тексту, необхідність вимови у швидкому темпі, різні види метрики;

3) визначальна роль ритму, що обумовлює правильність рахунку, а значить, – правильність жеребкування у грі;

4) виразність і ритмічність вірша обумовлюють наявність повторів, діалогічної форми, простого синтаксису; поширеними є звертання, дієслова спонування;

5) використання «заумної» мови.

Лексичне наповнення лічилок має такі особливості: 1) в основі текстів лічилок лежить загальнолітературна лексика, що піддається дитячій словотворчості; 2) широке використання «заумних» слів – калькованих, переінакшених, видуманих лексем, часто безглуздих за семантикою, але ритмічно насичених й фонетично експресивних; 3) уживання великої кількості числівників – кількісних, порядкових або видозмінених, «спотворених» слів на позначення лічби; 4) серед частин мови переважають іменники, дієслова, числівники, вигук.

Зважаючи на описані вище ознаки лічилки, яку С. Росовецький назвав «стихією вільної словесної гри» [6, с. 507], можна зробити припущення, що цей жанр не є оптимальним додатковим матеріалом для введення в іншомовну аудиторію на початковому етапі вивчення іноземної мови. Однак, за продуманого підходу, керуючись принципом лінгводидактичної доцільності, викладач таки може залучати жанр лічилки у навчання української мови інофонів-початківців.

За цього при відборі текстів варто дотримуватися таких принципово важливих моментів: 1) лічилки повинні бути простими, із прозорим і зрозумілим змістом; 2) лексика у них має бути загальноновживаною, максимально відповідати комунікативним темам і граматичному матеріалу, що вивчаються упродовж першого року; 3) тексти повинні добиратися з метою опанування певних мовленнєвих навичок і вмінь; 4) дозованість матеріалу (введення у навчальний процес фольклорних одиниць і, зокрема, жанру лічилки, не може бути самоціллю. Подібні тексти мають органічно вплітатися у контекст основного заняття для гармонійного перерозподілу типів завдань та ілюстративного матеріалу й займати не більше 15 хв.).

Щодо добору лічилок для подачі в іншомовній аудиторії насамперед зауважимо, що йдеться про тексти, які Г. Виноградов назвав у своїй роботі «лічилками-числівками». Їх лексико-

граматичні характеристики, зокрема проста загальноновживана лексика, у складі якої – раціональна, точна лічба, представлена здебільшого кількісними числівниками першого

десятька, а також простий синтаксис, дозволяють іноземному студенту опанувати процедуру лічби в «ідеальних умовах» римованого тексту:

<i>Раз, два, три, чотири, п'ять – З півдня ластівки летять. Раз, два, три, чотири, п'ять – Діти вийшли їх вітати. Раз, два, три, чотири, п'ять Нумо разом рахувати: Раз, два, три, чотири, п'ять П'ять пташок і діток п'ять! (Автор: В. Сенцовський)</i>	<i>Раз, два – дерева! Три, чотири – вийшли звірі! П'ять, шість – пада лист! Сім, вісім – птахи в лісі! Дев'ять, десять – он сунічки Підвели червоні личка.</i>
---	---

Як бачимо, наведені тексти є нескладними. Кількаразове повторення числівників від 1 до 5 у першому випадку і лічба до десяти – в другому, що закріплюються римами, паузами, виразним ритмом, підтверджують думку М. Чередникової про те, що основною ціллю аналізованого різновиду лічилок є навчання лічби [7, с. 48]. У зв'язку з цим вважаємо доцільним використати цей потенціал наведених і подібних дитячих лічилних текстів й у студентській аудиторії інофонів. Найпоширенішим видом завдань задля закріплення українських чисел є вивчення лічилки напам'ять (після її перекладу й певних попередніх коментарів (зокрема, щодо вживання лексеми *раз* як еквівалента числівника *один*; спонукального вигука *нумо* в українській мові тощо. – Зауваж. І. Линчак).

З іншого боку, з метою подачі, роз'яснення й опанування граматичного матеріалу про порядкові числівники доцільно запропонувати такий текст:

*Раз, два, три, чотири, п'ять –
п'ятеро пташат летять!
Перше!
Друге!
Третє!
П'яте!*

*Йду четвертого шукати!
(Автор: Б. Стельмах)*

На його основі можна побудувати вправу, що закріплює поданий матеріал про розряди числівників, зокрема про поєднання порядкових числівників з іменниками у називному відмінку. Наприклад:

Вправа. Від поданих кількісних числівників утворіть порядкові й уведіть їх у словосполучення:

Модель: 1 (один) – перший день, перша

*книжка, перше слово, перші двері
2 (.....) – комп'ютер,
дочка, око, джинси
3 (.....) – гітара,
крісло, ножиці, стілець
4 (.....) – фонтан,
зуби, місто, сумка
5 (.....) – яблуко,
лекція, окуляри, урок
13 (.....) – вправа,
зошит, прізвище тощо.*

І лише після опрацювання цієї граматичної теми побіжно можна ознайомити інофонів зі збірними числівниками в українській мові. Оскільки останні представлені у наведеному тексті лише словом *п'ятеро*, доречно навести й інші збірні числівники до 5 (*двоє, троє, четверо*). В аудиторії іноземних слухачів варто зауважити, що конструкції із ними мають обмежене вживання і певну специфіку (яка більш глибоко вивчатиметься на середньому рівні), легко замінюються аналогічними, у складі яких – кількісні числівники: *У неї двоє дітей. – У неї дві дитини. / У неї син і дочка. / У неї два сини. / У неї дві дочки.*) [5, с. 78].

Попри першочергову роботу над вивченням чисел і розрядів числівників, що впливає із самої «природи» цього жанру дитячого фольклору, виразне читання лічилки як римованого ритмічного тексту також сприяє відпрацюванню фонетичної сторони мовлення – чіткої вимови окремих звуків, інтонації, наголошування складів, тренування ритму, швидкості мовлення. Паралельно відбувається опановування й швидке запам'ятовування типових мовленнєвих конструкцій з подальшим їх включенням в активний словник. Наприклад:

РАЗ, ДВА, ТРИ, ЧОТИРИ <i>Раз, два, три, чотири. – А де були? – На квартирі. – А що робили? – Чай пили, Чашки били, На полиці становили.</i>	ТРІКІ-ТРІЛІ, ТРІЛІ-ТОН <i>Трікі-трілі, трілі-тон, Сіли троє у вагон, Поїхали у Китай Пити там солодкий чай.</i>
---	---

Актуалізація значень слів у межах комунікативних тем першого року вивчення української мови іноземними студентами, а також збагачення вокабуляру новими лексемами також може відбуватися шляхом залучення текстів лічилок на заняттях УМІ. Так,

теми «Родина», «Овочі і фрукти» пропонуємо «розбавити» римованими текстами, а також завданнями до них (наприклад, віднайти і виписати слова на позначення членів родини (для першого тексту) або овочів (для другого тексту), розподіливши їх за категорією роду):

СІМ Мама, тато, дід, бабуся – всіх назву, не помилюся. Старший братик і сестричка – в нас сімейка невеличка. Не спиняйте, бо зіб'юся: мамо, тато, дід, бабуся... Старший брат, сестра і я – отака у нас сім'я. Нам лічилочку на «сім» повторити треба всім. (Автор: Варвара Гринько)	НА ГОРОДІ БАРАБОЛЯ На городі бараболя, Кабаки, Буряки, Редька, морква, огірки, Пастернак, Повний мак. А ми кошичка візьмем Та повнінький наберем. Хто піде, Той візьме.
--	---

Насамкінець хочемо зазначити, що серед усього масиву текстів аналізованого нами жанру «власне лічилка» (як фольклорних, так і літературного походження), придатних до включення у практику навчання УМІ, досить небагато. Усі вони, як правило, потребують певних коментарів з боку викладача. Ось чому в навчально-методичних матеріалах з української мови для іноземців-початківців ми спостерігаємо обмежене використання і «мандруючий» репертуар лічилок.

Висновки. На нашу думку, лічилки – жанр дитячого ігрового фольклору – мають лінгводидактичний потенціал і можуть слугувати додатковим навчальним матеріалом на заняттях

української мови як іноземної (початковий рівень). Зокрема, «лічилки-числівки» (за класифікацією Г. Виноградова) є засобом для опанування числівників першого десятка, а отже лічби загалом. Завдяки лаконічній формі, римам і ритміці, доступності й простоті мови і змісту вони допомагають іноземним слухачам у формуванні лексико-граматичних умінь і навичок, у відпрацюванні звукової сторони мовлення, у збагаченні словникового запасу і, зрештою, у комунікуванні українською мовою. Окрім того, завдання з лічилками на заняттях УМІ вводить елемент гри в педагогічний процес, робить заняття емоційно насиченим і цікавим.

Список використаних джерел:

1. Виноградов Г. С. Русский детский фольклор. Иркутск, 1930. 234 с.
2. Довженко Г. В. Український дитячий фольклор : Віршовані жанри. К. : Наукова думка, 1981. 172 с.
3. Капица О. И. Детский фольклор. Песни, потешки, дразнилки, сказки, игры. Изучение, собрание, обзор материала. Ленинград : Прибой, 1928. 222 с.
4. Капица Ф. С., Колядич Т. М. Русский детский фольклор : Учебное пособие для студентов вузов. М.: Флинта : Наука, 2002. 320 с.
5. Музыченко Н. Г. Особенности изучения русских числительных на занятиях РКІ. *Теория и практика преподавания русского языка как иностранного: достижения, проблемы и перспективы развития*: материалы IV Междунар. науч.-метод. конф., Минск, 20-21 мая 2010 г. Минск : Изд. центр БГУ, 2010. С. 75–78. URL: <https://pandia.ru/text/80/098/2087.php>
6. Росовецький С. К. Український фольклор у теоретичному висвітленні : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 623 с.

7. Черединова М. П. Голос детства из дальней дали... (игра, магия, миф в детской культуре). М. : Лабиринт, 2002. 224 с.

8. Швець Г. Д. Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2021. 730 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua>

References

1. Vinogradov, G. S. (1930). Russkiy detskiy fol'klor [Russian children's folklore]. Irkutsk, 234.
2. Dovzhenok, H. V. (1981). Ukrainskyi dytiachyi folklor : Virshovani zhanry [Ukrainian Children's Folklore: Poetry Genres]. Kyiv : Naukova dumka, 172.
3. Kapitsa, O. I. (1928). Detskiy fol'klor. Pesni, poteshki, draznilki, skazki, igry. Izucheniye, sobiraniye, obzor materiala [Children's folklore. Songs, nursery rhymes, teasers, fairy tales, games. Study, collection, review of material]. Leningrad : Priboy, 222.
4. Kapitsa, F. S., Kolyadich, T. M. (2002). Russkiy detskiy fol'klor : Uchebnoye posobiye dlya studentov vuzov [Russian children's folklore :

Textbook for university students]. Moscow: Flinta : Nauka, 320.

5. Muzychenko, N. G. (2010). Osobennosti izucheniya russkikh chislitel'nykh na zanyatiyakh RKI [The particularities of learning Russian numerals in RFL classes]. Theory and Practice of Teaching Russian as a Foreign Language: Achievements, Problems and Development Prospects : Materials of the IV International Scientific-Methodological Conference, Minsk, 20-21 May 2010. Minsk : Izd. tsentr BGU, 75–78. URL: <https://pandia.ru/text/80/098/2087.php>

6. Rosovetskyi, S. K. (2008). Ukrainskyi folklor u teoretychnomu vysvitleni : pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Ukrainian Folklore in Theoretical Perspective :

Textbook for Students of Higher Education]. Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet», 623.

7. Cherednikova, M. P. (2002). Golos detstva iz dal'ney dall... (igra, magiya, mif v detskoy kul'ture) [The voice of childhood from afar... (play, magic, myth in children's culture)]. Moscow: Labirint, 224.

8. Shvets, H. D. (2021). Teoretyko-metodychni zasady navchannia ukraïnskoi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsialnostei [Theoretical and methodological bases for teaching Ukrainian language to foreign students of humanitarian specialties] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.02 / Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka, Kyiv, 730. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua>

«ONE, TWO - TREES...»: COUNTING-OUT RHYMES IN THE TEACHING OF UKRAINIAN LANGUAGE TO FOREIGN STUDENTS

I. M. Lynchak

Abstract. The article is devoted to the research of linguodidactic potential of counting-out rhymes in classes of Ukrainian as a foreign language.

Now there are many works in Ukrainian methodology of teaching language to foreign students concerning the formation of a set of texts for studying purposes. The authors of selected scientific articles suggest including folklore texts (fairy tales, songs, legends, proverbs and sayings, tongue twisters) in the teaching of the Ukrainian language.

The aim of our article is to explore the place and role of the counting-out rhyme as a supplementary text for foreign students of beginner level.

For this purpose, we describe the definition of the term «counting-out rhyme», define the linguistic and methodological criteria for selecting texts and how they should be presented to foreign audiences.

Results of the research. The counting-out rhyme is a genre of children's playful folklore, a small-form poetic text with a clear rhyme-rhythmic structure.

For to study Ukrainian as a foreign language at the beginning stage not all the texts of counting-out rhymes are suitable, but only those that folklorist G. Vinogradov called «chislovka» or «proper chislovka». This type of counting-out rhymes have cardinal numbers and ordinal numbers as a part of their structure.

We consider that the main criteria for selecting and presenting texts of this genre as educational units should be: 1) a simple structure, clear and understandable content of the text; 2) the common vocabulary of counting-out rhymes, which corresponds as much as possible to communicative topics and grammatical material of the beginner level of Ukrainian language learning; 3) the texts of the counting rhymes should be chosen with the aim of practising certain speech skills and abilities; 4) limited amount of the material.

In classes with foreign students, we primarily use counting-out rhymes to introduce the category of numerals and to teach counting. Children's folklore play texts act as very important supplementary linguistic material. Rational, accurate counting (mostly from one to ten) and the rhythm and rhythmicity of the short poetic text help a foreign student to learn to count in Ukrainian quickly and easily.

In addition, the expressive reading of counting-out rhymes helps to improve the phonetic aspect of foreign language speech - clear pronunciation of separate sounds, intonation, accents, training of rhythm, speed of speech.

Working with the texts of counting-out rhymes in UFL classes also actualises word meanings within the boundaries of communicative topics of the first year of language learning, enriches vocabulary, and optimises the rapid memorisation of typical lexical-grammatical constructions with their subsequent inclusion in the active vocabulary.

Moreover, tasks with counting-out rhymes engage an element of a game in the learning process, making the lesson more exciting and interesting.

Conclusions. The results of the analysis show that the counting-out rhymes have linguodidactic potential and can be used as supplementary teaching material in UFL classes (beginner level).

Key words: counting-out rhyme; Ukrainian as foreign language (UFL); beginner level; training text; linguodidactics.